

Μια νεογέννητη κοινωνία

Η διαμόρφωση της κυρίαρχης
ιδεολογίας και των κρατικών δομών
στη μετεπανάστατική Ελλάδα

Νικηφόρος Διαμαντιούρος

Οι απαρχές της συγκρότησης του σύγχρονου
κράτους στην Ελλάδα, 1821-1828

Έκδοση του Μορφωτικού Ιδρύματος της Εθνικής Τραπέζης, 2003,
σελ. 472, τιμή 20,50 ευρώ

Του ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΤΣΟΥΚΑΛΑ

Παρ' όλο που είναι το εξοριστικό σημαντικότερο γεγονός της νεότερης ιστορίας μας, η ελληνική επανάσταση, ή αλλιώς ο πόλεμος της ανεξαρτησίας, περιβάλλεται ακόμα από μια διάχυτη αβύθρο, παραμένοντας ανοικτή σε κάθε λογής ερμηνείες και διχονομίες. Οι λόγοι δεν χρειάζονται να αναζητηθούν μακριά: μέσα ακριβώς από τις μυθικές ιστοριογενοεπιστημολογικές προσεγγίσεις τα «μεγάλα» ιστορικά γεγονότα είναι κατ'εξοχήν εκείνα που δεν παύουν ποτέ να εγκυβιβάζονται σε ό,τι αφορά τις φανταστικές σχέσεις του χθες και του σήμερα, παραμένοντας έτσι πάντα στην μερική διάκριση του κοινωνικού και ιδεολογικού προβληματισμού. Έτσι οι διαδοχικές ερμηνείες αποσπώνται ένα πρόθετο διευκαρινεμένο ενδιαφέρον που υπερβαίνει το άμεσο αντικείμενο της ιστορικής ανάλυσης. Ο μεταβαλλόμενος λόγος γύρω από τα μέζονα αυτά ζητήματα επιπέσει όχι μόνο στην παρακολούθηση της ζωντανής εκδήλωσης της πρόθεσης κοινωνικής θεωρίας αλλά και τις αναπόφευκτες ιδεολογικές χρήσεις των μεταβαλλόμενων επιστημολογικών «παραδειγμάτων». Περισσότερο ίσως από οποιοδήποτε άλλο ζήτημα, η διαρκώς μεταβαλλόμενη προβληματική γύρω από το θεμελιώδες ζήτημα της γέννησης του ελληνικού κράτους αναδεικνύει ευθέως την εξέλιξη των κυρίαρχων ιδεών και ιδεολογικών ρευμάτων. Τα έργα π.χ. του Γιάννη Κορδάτου και, αργότερα, του Νίκου Σβωρόνιου δεν φαίνονται μόνο εξ αντικείμενου τα ιστορικά γεγονότα με το νέο φως που κομίζουν στην ιστορική γνώση, αλλά ταξινομούνται επίσης τον τρόπο με τον οποίο οι διαδοχικές εκδοχές της μαρξιστικής σκέψης κληθήσαν να εμπλουτίσουν τον κοινωνικό και ιστορικό προβληματισμό σε μίαν εποχή κατά την οποία η παραδοσιακή «αστική» ιστοριογραφία φαινόταν αν όσα υπέκεινται τα λείοντα, κολύπησαν να οδηγείται στα αδιέξοδα μιας αέναης αναμάσησης των τετριμμένων.

Το ιδεολογικό διακύβημα

Έτσι, από μια στιγμή και πέρα, το ερώτημα για τη «φύση» (πραγματική ή εθνικοαπελευθερωτική) της επανάστασης αναδεικνύει-

ται σε αυτόνομο ιδεολογικό διακύβημα. Στραγγίζοντας τις παραστάσεις για την ιστορική αυτογνωσία, η θεωρία της ελληνικής επανάστασης δεν συμβάλλει λοιπόν μόνον στην εμπειρία ενός αμετάλλαστου παρελθόντος αλλά και στην κατανόηση της μεγάλης κοινωνικής σημασίας της αέναης παραγωγής νέων υποθέσεων, μεθόδων και ιδεών.

Το βιβλίο του Νικηφόρου Διαμαντιούρου *Οι απαρχές της συγκρότησης του σύγχρονου κράτους στην Ελλάδα, 1821-1828* παρουσιάζει ιδιαίτερα ενδιαφέρον όχι μόνο για την εμπειρία που προκρίνει αλλά και για την ευρύτερη συμβολή του στην αλλαγή της προβληματικής γύρω από τους όρους του κοινωνικού γίγνεσθαι. Το βιβλίο αυτό γράφτηκε κατά τα τελευταία χρόνια της δεκαετίας του '60, παρουσιάζοντας με τη μορφή διδακτορικής διατριβής το 1972 και δημοσιεύθηκε το 2002. Και γι' αυτόν ακριβώς τον λόγο, το έργο κινδυνεύει να «αδραχθεί», όπως σημειώνει με την περιφημη *Επιτομή ιστορίας του Σβωρόνιου* που δεν μπόρεσε να κυκλοφορήσει στα ελληνικά παρά μόνο μετά την πτώση της δικτατορίας. Όπως λοιπόν ακριβώς είχε συμβεί με το καιριο έργο του Σβωρόνιου, έτσι και οι *Απαρχές* επηρεάζονται μια σειρά υποθέσεων που όταν εν τέλει θα δημοσιευθούν εμφανίζονται να έχουν πια σε μεγάλο βαθμό ενταχθεί στο πρέχον λεξιλόγιο των κοινωνικών επιστημών, προκαλώντας την αίσθηση ενός ακαθόριστου *deja vu*. Ερμηνευτικές προσεγγίσεις που υπήρξαν εντελώς πρόδρομες, ίσως και αποκαλυπτικές την εποχή που εμφανίστηκαν, λειτουργούν πλέον ως εάν ήταν «κοινό κτήνη» του τρέχοντος προβληματισμού.

Αυτό ακριβώς συμβαίνει σε ό,τι αφορά τις κεντρικές αρετριές του Διαμαντιούρου. Είναι πράγματα οικονομικά πλέον αποδεκτά ότι η κοινωνική ανάπτυξη και ο εκσυγχρονισμός ενός οποιοδήποτε κοινωνικο-πολιτικού συστήματος συνρραπώνται σε ένα με τις ευρείες εννοιακές προδιαγραφές του. Όπως η εν στενή εννοια πολιτική ιστορία ούτε η διερεύνηση των οικονομικών αντικειμένων μιας κοινωνίας είναι δυνατή για εφόσον στην κατανόηση των ιδιαιτεροτήτων της κοινωνικής εξέλιξης. Από την εποχή του Μαξ Βέμπερ είναι πια σα-

Φρές ότι οι ιδέες, ο λεγόμενος πολιτικός πολιτισμός και τα κυρίαρχα ηθικά σχήματα αποσπώνται εξίσου σημαντικούς προσδιοριστικούς παράγοντες του πάντα πολυεπίπεδου και περίπλοκου γίγνεσθαι. Ηθελόν από τη δεκαετία του '50, και συστηματικότερα μετά το '60, μια νέα ευρύτερη «πολιτική επιστήμη» αρχίζει να αναδιατυπώνεται ως επιστημολογικές της αρετριές, απαλλοτριούμενη πια από το βάρος της παραδοσιακής προκαλήθησης στον νομοκρατικό. Και έτσι επιχειρεί όχι μόνον να περιγράφει αλλά και να «κατανοήσει»

Καινούργια οπτικά

Έτσι για πρώτη φορά στην Ελλάδα εισάγει μια καινούργια οπτική γωνία που επεκτενώνεται στην καιρία σημασία του

«Ο Α. Οικονόμος κηρύσσει την ελευθερία στην Υδρα». Έργο του Peter von Hess από το λεύκιμμα «Des Neues Hellas» των εκδόσεων Hinner

«εκσυγχρονισμού» της κοινωνίας. Όπως όλες οι παραδοσιακές προκαταλήψεις κοινωνικές, έτσι και η επαναστατική Ελλάδα ήταν εκ των πραγμάτων υποχρεωμένη να ανταποκριθεί με τα νέα απαιτήματα και τις νέες ιδέες που είχαν παραχθεί από την ευρωπαϊκή νεοεπανάσταση. Στο πλαίσιο αυτό λοιπόν, ο συγγραφέας πραγματώνεται με τη χρησιμοποίηση μιας σειράς από νέες αναλυτικές τυπολογίες και μήτρες που θεωρήθηκαν πρόσφορες για την ερμηνεία της πορείας όλων των «καταπολεπούμενων» χωρών, μήτρες οι οποίες, στην εποχή τους διέπλυναν αποφασιστικά την προβληματική της πολιτικής επιστήμης. Η νέα διεπιστημονική προσέγγιση του γίγνεσθαι ανέδειξε την καιρία σημασία των «πολιτιστικών» εκείνων χαρακτηριστικών που οριοθετούν τις πολιτικές συγκρούσεις, προσδίδουν συγκεκριμένο περιεχόμενο στις ιδεολογικές ρήσεις και προδίνουν ή αναθέτουν παρακλάδιους της διαδικασίας «ανάπτυξης» και πρόσφατης της κοινωνικών δυναμικών στα εξωθεν προερχόμενα ερεθίσματα.

Η αναπόφευκτη σύγκρουση μιας εξ ορισμού διανομοκρατικής και δικτατορικής ιδεολογίας «παρόδοσης» και ενός πάντα επιστασιακού βολνοκρατικού και προσημοκρατικού «εκσυγχρονισμού» αναδεικνύεται λοιπόν σε βασικό ερμηνευτικό εργαλείο προκειμένου να γίνουν κατανοητές οι πολιτικές περιπέτειες των κοινωνιών που οδηγήθηκαν στο να εμπλακούν σε διαδικασίες μιας εκ των μηδενός συγκρότησης ενός νέου εθνικού κράτους. Η εισαγωγή νέων θεμάτων σε μια κοινωνία που αγνοεί τη σημασία τους και δεν μπορεί να προβλέψει τις προεκτάσεις τους δεν μπορεί ποτέ να είναι ουδέτερη. Εξάκριβώς εννοείται μια από τις κεντρικές συμβολές των νέων πολιτικών επιστημών της δεκαετίας του '60. Η σύζευξη των αναλυτικών εργαλείων που προέρχονταν από μια νεώκητη και ανοικτή ακόμα τυπολογία που διερευνά τους όρους της θεαματικής και ιδεολογικής «μεταμόρφωσης» παραδοσιακών πραγματολογικών ιστοριογραφικών επέτρεψε τη διατύπωση υποθέσεων που άνοιξαν νέους δρόμους στην κατανόηση των ιστορικών μεταβολών του πρόσφατου παρελθόντος.

«Εννοιακή επεκτατικότητα»

Στο πλαίσιο της προβληματικής αυτής, η εργασία του Διαμαντιούρου είναι υποδειγματική. Η πληρότητα της παρεχόμενης τεκμηρίωσης μέσα από πρωτογενείς πηγές και η

αυστηρότητα των αναλυτικών συλλογισμών που αναπτύσσονται συνοδεύονται από μίαν αξιοσημείωτη «εννοιακή επεκτατικότητα» που λείπει σε πολλές προσεγγίσεις μιας σχολής η οποία από ένα σημείο και πέρα άρχισε να εκφυλίζεται μέσα από την αυξανόμενη επιτηδεύτρια της καθοριστικότητας. Έτσι, μολονότι ο εσωτερικός αγώνας και οι εμφύλιες συγκρούσεις που σπάρταζαν τη νεότευκτη κοινωνία ερμηνεύονται κυρίως με βάση τα πολιτιστικά και πολιτικά συμπεριβάλλοντα ανάμεσα στον αγρόματω λαό και τις παραδοσιακές τους ηγετίες, από τη μια μεριά, και στους φορείς των νέων φιλελευθέρων ευρωπαϊκών ιδεών που γεννήθηκαν μέσα από τη γαλλική επανάσταση και τον διακρατικό, από την άλλη, ο συγγραφέας επιχειρεί ταυτοχρόνως να αναλύσει την εξέλιξη των ταξικών σχέσεων και στρατηγικών, προχωρώντας σε μια εξαιρετικά ενδιαφέρουσα και πλούσια σύνθεση. Η αντιπαράθεση ανάμεσα στις εμπρόσθιες σχέσεις που παράγονται από το ασταθιστικό-παρονομικό υπόδειγμα εξουσίας και στις απόδοσεις κρατικές λειτουργίες που προϋποθέτουν σε οποιοδήποτε ορθολογικό και θεσμοποιημένο φιλελευθέρο Κράτος Δικαίου, μια αντιπαράθεση που ερμηνεύεται με βάση τα βεβαιωμένα σχήματα, σηματοδοτεί κατά τον συγγραφέα τη σημαντικότερη πολιτική ανάφαση της νεογέννητης εθνικοκρατικής κοινωνίας. Σε αυτήν ακριβώς την αρετριολογική παραδοχή στηρίζεται μια σειρά από επί μέρους αναλύσεις που διαστημούν αμείλιτα το ενδιαφέρον τους μέχρι σήμερα.

Ο Διαμαντιούρος επικεντρώνει την προσοχή του στην καιρία σημασία των θεσμών και ειδικότερα της απονομής της δικαιοσύνης, της δικτατορικής δομής, της εκκοσμίκευσης και κυρίως της δημοκρατίας ενός μόνιμου στρατού. Και δείχνει καθαρά τους συγκεκριμένους τρόπους με τους οποίους οι αντίθετες αναλήψεις σε ό,τι αφορά τη λειτουργία του κράτους και της πολιτικής αντανακλάθηκαν ευθέως σε όλα τα επί μέρους θέματα, επισταθόζοντας έτσι τις δεσμές των αντιπαρταθέντων στρατηγικών. Τελικώς, πέρα και ανεξάρτητα από τις προόδους και τα τακτικές διενεχθεί, ο εσωτερικός αγώνας και οι εμφύλιες συγκρούσεις εκφράζονταν ως διαμετρικά αντιθέμενες πορονομίες για τις ηθικές, οργανωτικές και εν τέλει πολιτικές βάσεις του υπό κατασκευήν κοινωνικοπολιτικού μορφώματος. Παρονομίες οι οποίες σε ορισμένα τομείς στον σημεία επιβιώνουν μέχρι τις μέρες μας.

Ο κ. Κωνσταντίνος Τσουκάλας είναι καθηγητής του Πανεπιστημίου Αθηνών.